

ВКЛАД ПРОФЕСОРА АНТОНІ РЕМАНА У ФІТОГЕОГРАФІЧНІ ТА ФЛОРИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ

Т. Хміль, Л. Тасенкевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна
e-mail: herbarium30@gmail.com*

Під час двох своїх експедицій Південною Африкою у 1875–1877 і 1879–1880 роках доктор Антоні Реман проводив не лише флористичні дослідження судинних рослин, мохів і лишайників, але й широкі фітогеографічні, орографічні, гідрографічні, кліматичні, етнографічні спостереження, у багатьох випадках – перші такого роду дослідження в регіоні.

Ключові слова: Антоні Реман, Південна Африка, фітогеографія, бріологія.

За 230 років існування найстарішого гербарію України – Гербарію Львівського національного університету імені Івана Франка (LW), у його фондах нагромадилося не стільки багато кількісно (~ 279 тис. зразків), скільки цінного й унікального в науковому сенсі гербарного матеріалу зі значної частини України, Європи та інших регіонів світу.

Особливу цінність становлять типові (автентичні) зразки, які слугують еталонами назв багатьох видів рослин світової флори і є безцінним фондом світової ботанічної науки. У гербарних фондах LW їх понад 2 тисячі, більшість із яких зберігається в іменних колекціях. Серед останніх – колекція мохів з Південної Африки, передана до гербарію професором Львівського університету Антоні Реманом у 1899 р.

Антоні Реман (Antoni Rehman, Anton Rehmann) (1840–1917) – видатний ботанік і географ, піонер вивчення флори та рослинності Південної Африки, де ним було зібрано 9 067 зразків (близько 3 000 видів, із них близько 500 видів мохів), які донині збереглися в багатьох гербаріях світу [4]. Загалом збори А. Ремана з багатьох частин світу оцінюються у ~ 120 тис. гербарних зразків [1] і зберігаються у 25 гербаріях світу [18]. Ним опубліковано понад 90 праць, описано 25 нових для науки видів рослин. На його честь названо понад 70 таксонів мохів і судинних рослин, серед інших – і родового рангу – *Rehmanniella* Müll. Hal. з родини Funariaceae [3, 9].

Експедиції А. Ремана до Південної Африки були піонерськими і відбувалися у важких умовах, часто в місця, слабо досліджені європейцями [8]. Такі виїзди фінансувалися з різних джерел: частково коштами Фізіографічної комісії Краківського наукового товариства (Komisja Fiziograficzna Towarzystwa Naukowego Krakowskiego Akademii Umiejętności), членом якого А. Реман був багато років, частково завдяки допомозі мецената графа Володимира Дідушицького, а також із продажу гербарних зборів.

Свої колекції із Південної Африки А. Реман зібрав під час двох експедицій цією територією. Перша експедиція А. Ремана відбулася у 1875–1877 роках. Подорожували в надзвичайно важких умовах, в основному пішки, від мису Доброї Надії, через напівпустельне плато Карру і Драконові гори до Дурбану у провінції Західний Кейп (Western Cape), Східний Кейп (Eastern Cape), Північний Кейп (Northern Cape), Фрі Стейт (Free State), Квазулу-Нагаль (Kwaazulu-Natal), Кейптаун із його передмістями і прилеглими частинами, міста Книсна, Інанда, Сомерсет Іст, Клермонт, Дурбан, села Бланко, Інханга, гірські частини

Столових гір, Лайнснек, перевал ван Реена. У 1879–1880 роках А. Реман вдруге виїжджає до Південної Африки, де вперше проводить дослідження східних територій Трансваалю: провінції Гаутенг (Gauteng), Мпумаланга (Mpumalanga), Лімпопо (Limpopo), Драконові гори, міста Ліденбург, Мідельбург, Пілгрімсрест, гірський хребет Магалісберг (див. рисунок). Докладний перелік маршрутів експедицій і місць, у яких А. Реман проводив збори, разом з номерами зібраних у цих місцях зразків, наведені у маловідомій у нас праці південноафриканських дослідників Л. Е. Кодд і Мері Ганн [4].

Територія досліджень А. Ремана під час експедицій Південною Африкою у 1875–1877 і 1879–1880 роках.

Широка освіта, здобута в університетах Кракова, Мюнхена, Бонна, дала можливість А. Реману здійснювати не лише вивчення не відомої досі європейцям флори, а й проводити фітогеографічні, орографічні, гідрологічні, кліматичні, етнографічні спостереження [11, 12]. У 1880 р. вийшла друком фітогеографічна монографія "*Geobotaniczne stosunki południowej Afryki*" ("Геоботанічна характеристика Південної Африки") [13]. У ній А. Реман виділив сім геоботанічних територій, для яких подав характеристику умов навколишнього середовища з описом рослинних формацій. Автор розглядає вплив кліматичних чинників на розвиток рослинності, наприклад, вплив туманів на формування скупчення монтанних видів на мисі Доброї Надії. Робота ця належить до перших опрацювань у ді-

лянці екологічної географії рослин Південної Африки. Робота, написана польською мовою, не отримала великого розголосу в світі. Запланований Адольфом Енглерам її переклад німецькою мовою не був зреалізований. Було опубліковане лише розлоге резюме в *Botanisches Zentralblatt* у 1880 р. [14]. У 1883 році вийшла монографія з фізичної географії "*Das Transvaalgebiet des südlichen Afrika in physikalisch-geographischer Beziehung*" (1883) ("Область Південної Африки Трансвааль у фізико-географічному аспекті") [15]. Крім того, мандрівник цікавився звичаями, традиціями місцевих етнічних груп населення: готтентотів, бушменів, кафрів, вивчав їх мови, культуру. Ці зібрані матеріали були відображені в науково-популярних виданнях: „*Szkice z podróży do Południowej Afryki odbytej w latach 1875-1877*” (“Нариси з подорожі до Південної Африки у 1875-1877 рр.”) (1881) [17] і „*Echa z południowej Afryki*” (“Відлуння з Південної Африки”) (1884) [16].

А. Реман сам не публікував описи нових видів рослин, зібраних ним у Південній Африці. Деяку частину зборів судинних рослин описав І. Шишилович [19, 20]. Частину зборів бріофітів А. Реман визначав сам, частину передав на визначення д-ру Карлу Мюллеру [5], частину – у найвідоміші гербарії світу, де працювали фахівці з бріології. За результатами опрацювання цих таксонів було видано серію ексикат – *A. Rehman, Musci Austro-Africani* (1875–1877). У 1878–1879 роках вийшли номери з 1 по 424, у 1886 році – з 425 по 680. Бріофіти описували різні дослідники. Зокрема, у роботі А. Гехеба "*Mousses nouvelles de l'Afrique meridionale*" [5] подано список 130 видів мохів за авторством д-ра А. Ремана і д-ра К. Мюллера. В інших номерах видання "*Revue Bryologique*" подається інформація про другу подорож вченого до Південної Африки [6] і коротке повідомлення про видання серії ексикат *Musci Austro-Africani* [7]. К. Мюллер у своїй роботі "*Contributiones ad briologiam austro-afriam*" [10] подає опис 275 нових південноафриканських видів мохів із локалітетами, де в багатьох випадках наводяться зразки, зібрані А. Реманом під час експедицій Південною Африкою. Очевидно, вчений наводить ті зразки, які були передані йому А. Реманом.

Антоні Реман описав багато нових для науки видів на основі своєї колекції: *Entodon natalensis* Rehmman ex Müll. Hal., *Gymnostomum lingulatum* Rehmman ex Sim, *Orthotrichum transvaaliense* Rehmman ex Sim, *Philonotis africana* (Müll. Hal.) Rehmman ex Paris та інші. Крім того, на основі зразків, зібраних А. Реманом, була описана ціла низка таксонів, які є визнаними і сьогодні: *Archidium rehmannii* Mitt., *Ephemerum rehmannii* (Müll. Hal.) Broth., *Fabronia rehmannii* Müll. Hal., *Leucobryum rehmannii* Müll. Hal., *Pterobryopsis rehmannii* Magill, *Rhacocarpus rehmannianus* var. *rehmannianus* (Müll. Hal.) [2].

На сьогодні найслабше опрацьованою є колекція бріофітів, зібраних А. Реманом у Південній Африці, яка зберігається у Гербарії Львівського національного університету імені Івана Франка. Під час її впорядкування у 2011–2012 роках було виявлено значну кількість типових зразків (близько 200).

Подальше опрацювання колекції, критична ревізія, лектотипіфікація автентичних зразків з її числа, виявлення та документування найцінніших складових, дослідження архіву вченого допоможе повніше пізнати і донести до світу досягнення та значення здобутків А. Ремана у пізнанні біоти Південної Африки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Загульський М., Земанек А. Антоній Реман – видатний дослідник рослинного покриву Європи та Південної Африки (до 160-річчя від дня народження) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. 2001. Вип. 27. С. 262–266.

2. *Кондратюк С. Я., Мамчур З. І., Хміль Т. С.* Колекція мохоподібних А. Ремана з Південної Африки // Матеріали XIII з'їзду Укр. ботан. тов-ва (Львів, 19–23 вересня 2011). Львів, 2011. С. 292.
3. *Хміль Т. С., Мамчур З. І., Кондратюк С. Я.* Колекція мохів Антона Ремана з Південної Африки в гербарії Львівського національного університету імені Івана Франка (LW). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 134 с.
4. *Codd L. E., Mary Gunn.* The collecting activities of Anton Rehmann (1840–1917) in South Africa // *Bothalia*. 1982. 14, 1. P. 1–14.
5. *Geheeb A.* Mousses nouvelles de l'Afrique méridionale // *Rev. Bryol.* 1878. 5e Année, N 5. P. 68–72.
6. *Geheeb A.* Nouvelles // *Rev. Bryol.* 1880. 7e Année, N 6. P. 111.
7. *Geheeb A.* Nouvelles // *Rev. Bryol.* 1886. 2. P. 32.
8. *Mirek Z., Zemanek A.* Antoni Rehman (Rehmann) (1840–1917) w 150 rocznicę urodzin // *Wiadom. Bot.* 1990. 34 (3). S. 23–26.
9. *Müller C.* Genera Muscorum quatuor nova memorabilia (Wilsoniella, Thiemea, Rehmaniella et Hampeella) // *Bot. Centralbl.* 2. Jhrg. Bd. VII. No. 37. 1881. P. 345–349.
10. *Müller C.* Contributiones ad Bryologiam austro-afam // *Hedw.* 1899. Bd. 38. P. 52–155.
11. *Rehman A.* Geobotaniczne stosunki południowej Afryki (Streszczenie przedstawione na posiedzeniu Wydz. Mat.-Przyr. Akad. Umiejętn. w Krakowie 20 października 1977) // *Rozpr. Wydz. Mat.-Przyr. AU w Krakowie*. 1878a. 5. S. I–IV.
12. *Rehman A.* Świat roślinny w południowej Afryce // *Bluszcz*. 1878b. S. 13–14, 23, 29, 29–40, 47, 55–56, 63, 71–72.
13. *Rehman A.* Geobotaniczne stosunki południowej Afryki // *Pam. Akad. Umiejętn. Wydz. Mat.-Przyr.* 1880. 5. S. 28–96.
14. *Rehman A.* Geobotaniczne stosunki południowej Afryki. [Geo-botanische Verhältnisse von Süd-Afrika] // *Bot. Centralblatt*. 1880. Bd. I, II. S. 1119–1128.
15. *Rehman A.* Das Transvaal-Gebiet des südlichen Afrika in physikalisch-geographischer Beziehung // *Mitt. Geogr. Ges. Wien*. 1883. Bd. 6. S. 257–266, 321–362, 369–408, 417–442.
16. *Rehman A.* Echa z południowej Afryki. Warszawa: Nakł. Gubrynowicza i Schmidta, 1884. 301 s.
17. *Rehman A.* Szkice z podróży do Południowej Afryki odbytej w latach 1875–1877. Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1881. 368 s.
18. *Staffleu F. A., Cowan R. S.* Taxonomic literature: a selective guide to botanical publications and collections with dates, commentaries and types. 1983. Vol. IV: P-Sak. P. 655–666.
19. *Szyszyłowicz I.* Polypetalae Thalamiflorae Rehmannianae // *Rozpr. Spraw. Posiedzeń Wydz. Mat.-Przyr. Akad. Umiejętn.* 1887. 17. S. 96–167.
20. *Szyszyłowicz I.* Polypetalae Disciflorae Rehmannianae // *Rozpr. Spraw. Posiedzeń Wydz. Mat.-Przyr. Akad. Umiejętn.* 1888. 18. S. 1–75.

Стаття: надійшла до редакції 20.09.13

прийнята до друку 15.11.13

**THE CONTRIBUTION OF PROFESSOR ANTHONI REMAN
TO THE PHYTOGEOGRAPHICAL AND BRYOLOGICAL STUDIES
IN SOUTH AFRICA**

T. Khmil, L. Tassenkevich

*Ivan Franko National University of Lviv
4, Hrushevskiyi St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: herbarium30@gmail.com*

In the course of his two expeditions to South Africa in 1875–1877 and 1879–1880 Dr. Antoni Rehman carried out not only floristic studies on seed plants, mosses and lichens but also broad phytogeographic, orographic, hydrographic, climatic, ethnographic observations, mostly for the first time this kind of research in this region.

Keywords: Antoni Rehman, South Africa, phytogeography, bryology.

**ВКЛАД ПРОФЕССОРА АНТОНИ РЕМАНА В ФИТОГЕОГРАФИЧЕСКИЕ И
БРИОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЮЖНОЙ АФРИКЕ**

Т. Хміль, Л. Тасенкевич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина
e-mail: herbarium30@gmail.com*

Во время двух своих экспедиций в Южную Африку в 1875–1877 и 1879–1880 годах доктор Антони Реман проводил не только флористические исследования сосудистых растений, мхов и лишайников, но также и широкие фитогеографические, орографические, гидрографические, климатические, этнографические наблюдения, во многих случаях – первые такого рода исследования в этом регионе.

Ключевые слова: Антони Реман, Южная Африка, фитогеография, бриология.